

A BERUHÁZÁSOK HATÉKONYSÁGÁNAK NÉHÁNY KÉRDÉSE AZ ÁLLAMI GAZDASÁGOKBAN

Írta: VÉKÁS ISTVÁN

Beruházási problémáinkat az egyes szerzők nagyon sokféle aspektusból közelítik meg és ez természetes is, hiszen e gazdasági tevékenység számos összetevőből fakad, széleskörű gazdasági folyamatokat indukálva. Jóllehet beruházási problémáink az utóbbi időben egyre élesebben jelentkeznek és egyre több, hatékony megoldási kísérlet lát napvilágot kormányhatározati szinten, az alapproblémát — a beruházási piacon tapasztalható feszültséget — nehéz megnyugtató módon megoldani. Talán nem érdektelen megemlíteni, hogy ezek a problémák (feszített beruházási tevékenység, a befejezetlen beruházások állományának nem kívánt alakulása, tervezési alábecslések és kivitelezési hiányosságok stb.) gazdasági fejlődésünkben nem először jelentkeznek, tulajdonképpen *különböző élességgel végigkísérték szocialista népgazdaságunk eddigi fejlődéstörténetét*. Bródy András „Gazdasági növekedésünk, útjeme 1924-től 1965-ig” című cikkében beruházási politikánk szigorú bírálatát adta, rámutatva az egyes megoldási lehetőségekre. A szerző nem mond kevesebbet minthogy a beruházások szférájában „olyan amplitudójú kilengéseket találunk amire még a világválság tőkés statisztikájában is aligha lehet példát találni”¹. Kétségtelen, hogy az egyes kérdések kritikus felvetésével sürgetően hívta fel a figyelmünket a hosszú távú beruházási koncepció szükségességére, mert ellenkező esetben: a gazdálkodás során kapkodunk, erőforrásainkat szétforgácsoljuk és rövidebb távon is milliárdokat pazarolunk.

Jelenlegi időszakban is a legtöbb szerző problémáink gyökerét elsősorban a beruházások döntési rendszerében, a fejlesztési elgondolások mai érvényrejuttatásában látja, alapvetően a hatékonyság oldaláról. Köztudott, hogy a magyar népgazdaság abban a fejlődési időszakban van, amelynek fő kérdése a gazdasági erőforrások hatékony gyümölcsozttetése, az intenzifikálás, a holtmunka értékesülésének növelése. Egyre inkább döntő tényezővé válik a beruházások hatékonysága. Annál inkább domináns lesz e tényező szerepe gazdasági növekedésünkben, minél több anyagi eszköz áll a fejlesztés rendelkezésére és ezeket az erőforrásokat a gazdasági érdekek szövevényes rendszerében egyre bonyolultabb lesz elosztani, illetve a befektetések a gazdaság egyes területein egyre inkább hanyatló görbe szerint értékesülnek.

A tudományos-technikai forradalom korszakában a termelőeszközök dinamikusan növekvő mennyiségét, a termelési-technológiai eljárások egyre bonyolultabb rendszereit alkalmazzuk az anyagi javak létrehozásának folyamatában. Ebben az időszakban *a termelés anyagi ráfordításai gyorsabban emelkednek, mint az elevenmunkaráfordítások és így kulcsfontosságú feladattá válik a termelőeszközök optimális kihasználása, hatékonyságuk fokozása*. Az ember szerepe is megváltozik a gazdálkodásban, sokkal inkább homo oeconomicus lett, mint valaha. Szerepe nem csupán

¹ Im. Közgazdasági Szemle, 1967. április, 426. old.

a termelési folyamatban alakul át szervező tevékenységgé, hanem a gazdasági élet irányításának szférájában is: szabályozó funkcióvá. Biztosra vehetjük, hogy a szocialista állam gazdaságirányító feladata ma sokkal bonyolultabb és nagyobb felelősséggel telített, mint az 50-es évek elején megvalósított óriási horderejű fejlesztések során vagy a — nem kevésbé fontos — mezőgazdaság szocialista átszervezésének időszakában.

A gazdaságpolitikának szerves része a beruházási politika, amely tartalmazza a gazdaságpolitikának megfelelő állóeszközfejlesztési célkitűzéseket és ennek eléréséhez szükséges feltételeket. A célkitűzések realizálását biztosító feltételek:

- a megvalósítás gazdasági és műszaki feltételei,

- olyan eszközrendszer, amely hatékonyan hozzájárul az erőforrások aktivizálásához.

A beruházási politikán belül megkülönböztetünk hosszabb és rövidebb távú elképzeléseket. Ez megfelel a gazdaságpolitika stratégiájának ill. taktikájának. Mezőgazdaságunk az elmúlt 10 évben nagy eredményt ért el: megvalósult a mainál sokkal fejlettebb nagyüzemi termelés előkészítése, gazdasági és technikai megalapozása. A mezőgazdasági beruházáspolitikai stratégiája a növekvő hazai és világpiacon kíváló minőségű termékkel való, egyre magasabb színvonalú kielégítése. Ez nagyon magas követelmény, amely jelentős beruházásokat tesz szükségessé. A beruházások megvalósításával olyan iparszerű, koordinált termelési rendszereket kell létrehozni, amelyekben biztosítva van

- a nagyvolumenű termékkibocsátás,

- az előállított javak önköltségének csökkenése,

- a mezőgazdasági dolgozók kedvezőbb, kulturáltabb körülmények közötti foglalkoztatása.

A beruházási politika rövidebb távú célja elsősorban a legfontosabb állati termékek előállításának növelése, a sertés ill. szarvasmarhaprogram teljesítését célzó szakosított telepek létesítése. Mivel e célok elérése igen nagy áldozatokat követel a szocialista államtól és a gazdaságoktól egyaránt, olyan feltételeket kell teremteni, amelyekben a beruházások döntési mozzanatától a termelésbelépésig elsődleges szempont: az átgondoltság, a beruházási javakkal való takarékoság, a befektetések minél jobb hasznosítása. A beruházási politika célrendszerének érvényrejutását olyan mechanizmus tudja biztosítani, amely homloktérbe állítja a beruházások hatékonyságát. Cikkemben azt kívánom megvizsgálni, hogy *a jelenlegi beruházási rendszerünkben milyen tényezők befolyásolják az eleven munka holtmunkával történő felváltásának folyamatában, a mezőgazdaság műszaki fejlődése során a beruházások hatékonyságának alakulását?*

1. A döntési, tervezési rendszer

Egy-egy beruházás gazdasági megítélése az adott közzgazdasági környezet alapján lehetséges. Hogy a hatékonyságot befolyásoló tényezők szerepét értékelhessük, szólnunk kell arról a mechanizmusról, amelyben a beruházások megvalósítása történik a mezőgazdaság állami szektorában. Mai beruházási rendszerünk kialakulásának folyamata még sok elemző munkát kíván a szocialista közzgazdaságtan és gazdaságtörténet művelőitől, de a döntés oldaláról elmondhatjuk, hogy ez a folyamat a kezdetben központi döntések egy csoportjának fokozatos vállalati hatáskörbe történő utalásában nyilvánul meg. Alapvetően a gazdasági mechanizmus reformjának alapkonceptiója mutatott rá radikálisan erre a mozzanatra, hang-

súlyozva a szocialista állam tulajdonosi joggyakorlásának megosztását a központi szervek és a gazdálkodó egységek között. A gazdasági reform előirányzataként:

a) a vállalati szinten megalapozottabban eldönthető beruházásokat vállalati eszközökből kell biztosítani,

b) azokat a beruházásokat, melyek hatását csak központilag lehet átlátni és fontosságuk az egész népgazdaság szempontjából kulcskérdés — központilag kell megvalósítani, központi pénzalapból,

c) mivel gazdasági erőforrásaink nagysága korlátozott, fokozottan érvényesíteni kell a beruházók anyagi felelősségét, — meg kell szüntetni az ingyenes állami juttatást.

A döntések decentralizálásával szocialista államunk többek között azt kívánta elérni, hogy a vállalatok (gazdaságok) ne csupán végrehajtó szervek legyenek, hanem a fogalom közgazdasági értelmében gazdálkodó szervek, amelyek a döntésekért vállalják az anyagi (és erkölcsi) felelősséget. Ez a felelősség a beruházások területén a megvalósítás, a beruházások realizálása során nyer konkrét tartalmat. Nem utolsó sorban, az állam elő kívánta segíteni a beruházási döntések megalapozottabbá válását és így a megvalósítás során ésszerűbb érdekeltségi rendszerben — amely maximálisan elősegíti ill. inspirálja a vállalati tartalékok feltárását — a hatékonyság fokozását. Ugyanakkor a szocialista állam nem mondhatott le a népgazdaság egységes irányítási jogáról és a közgazdasági szabályozók segítségével kívánja befolyásolni a vállalati döntéseket, hogy akaratát érvényesítse közvetlen eszközökkel is beavatkozik a vállalati beruházási tevékenységbe.

A beruházási feladatok felmérése és kijelölése, az erőforrások elosztása központi és vállalati tervezést igényel.

Bár erős törekvés jelentkezik a hosszútávú beruházási koncepciók kialakítására — ezt a törekvést különösen magas rangra emeli a nemzetközi munkamegosztásba való beilleszkedésünk racionalizálása — a beruházási tervek elsősorban a középtávú tervek szerves részeként jelennek meg tervgazdálkodásunkban. A központi tervezés tehát elsősorban a középtávú tervben megjelölt növekedési ütemből és strukturális követelményekből indul ki. Ennek alapján mérik fel az országos hatáskörű szervek — elsősorban az OT és a KSH, valamint a funkcionális minisztériumok — döntően a PM — a felhalmozási erőforrások nagyságát és jelölik ki az erőforrások fő elosztási arányait a népgazdaság különböző területei között (ágazatok, szintek). E feladatot az OT és a pénzügyi tervező szervek oldják meg, eredménye 5 évre szóló fejlesztési javaslat.

A központi tervezés számára azonban számos információ szükséges a végső döntés meghozatalához. Ezeket az információkat több ágazati és területi érdekeket képviselő szerv nyújtja. A tervezésnek meg kell vizsgálnia, hogy az erőforrások nagysága és elosztása biztosítja-e a népgazdaság arányos fejlődését, milyen beruházásokról és mennyi közvetlen állami juttatásról kell gondoskodni. A MÉM figyelembe véve az Állami Gazdaságok Országok Központjának előrejelzéseit, a mezőgazdaság összérdekeit — fontos szerepet játszik ebben a folyamatban. Az ágazati és területi szervek óriási nyomást gyakorolnak a funkcionális szervek kialakította pénzügyi keretekre és volt rá példa, hogy teljesen „keresztülhúzták” azokat.² A végső

² Lásd: HUSZÁR—MANDEL: A beruházási döntések rendszeréről. Közgazdasági Szemle, 1972. június, 676. oldal.

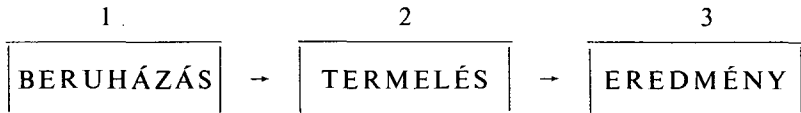
A harmadik 5 éves terv beruházásainak ágazati megoszlása szinte 100%-ig a második 5 éves terv tényszámait követik, nem pedig a harmadik öt éves tervfeladatokat! Olyan rendszer ellentmondásáról van szó, amelyben a döntést és a tervekészítést más-más típusú szervek végzik!

döntés a jóváhagyott beruházási tervet olyanná alakítja, amely végül egyetlen szerv eredeti elképzelésével sem vág egybe, hiszen a sok szerv érdek-erőviszonyainak durva eredőjeként alakul ki.

Fejlesztési elgondolásaink, melyek a beruházási tevékenység során realizálódnak, mai döntési mechanizmusunkban részben központi elhatározást tartalmaznak, másrészt a gazdasági szabályozók és a mindenkori jogszabályok rendszerében központi-népgazdasági akaratot juttatnak érvényre. Ám e döntések bárhol is születnek, bármilyen érdeket-részérdeket fejeznek is ki, a konkrét beruházás műszaki-gazdasági megvalósulása üzemi-vállalati szinten történik. A vállalati tervezés számbaveszi a népgazdasági elvárásokat, a szabályozórendszer irányát és ennek alapján korrigálja céljait.

A népgazdasági követelményeknek primátusa van a vállalati saját erőforrások felmérésével szemben, amely tevékenység a fejlesztési elképzelésein alapszik. Ugyan olyan parallel hatásról beszélhetünk tehát, mint a központi tervezés esetén, csakhogy vállalati síkon az a tényező (érdek), amely erőszakolt korrekcióra készítet — a népgazdasági-központi szervek érdekeinek összessége. Vállalati és népgazdasági érdek relációjában az az ellentmondás fogalmazható meg, hogy ti. a vállalat felé jelentkező népgazdasági érdek már teleshőtt az említett ágazati és területi szervek érdekeivel, melyekről nem mondható el, hogy következetesen képviselik az össz-népgazdasági érdeket — ellentétben a funkcionális szervekkel. Ezen ellentmondás okozza, hogy a vállalati beruházási terv nem illeszkedik pontosan a népgazdasági terv beruházási fejezetének irányába vagy más oldalról: a népgazdaság által elvárt hatékonysági követelmények nem kapnak kellő visszhangot a vállalati gazdálkodás során.

A vállalati tervezés mindig konkrét, valamely üzemág fejlesztését célozza. Ezt a tevékenységet nagyban befolyásolja a közgazdasági szabályozórendszer működése, az a közgazdasági környezet, amelyben a vállalat kifejti tevékenységét. A vállalat beruházási magatartását nem csupán a beruházási tevékenységgel összefüggő szabályozás hatja át, hanem a termelési folyamat szabályozása is, hiszen az eszközelekötés az üzemelés során válik produktívá, azaz a lekötött eszközöket meg kell „szervezni” a kibocsátás érdekében. Mivel a lekötött eszközök hatékonyságát a létrehozott eredmény alakulásán keresztül ítéltethetjük meg és a gazdasági szabályozás jelentősen befolyásolja a vállalat eredményét (vállalati eredmény címen kimutatott összeg nem azonos a gazdaságban realizált eredménnyel) azon belül is a központi elvonás döntően meghatározza a vállalati felhalmozóképeséget — a szabályozóknak a gazdálkodás harmadik mozzanatában kifejtett hatása (az árszabályozás mai rendszerét is ideértve) úgy tűnik elsődleges a beruházási magatartásra.

A gazdálkodás mindhárom mozzanata szabályozott, ám a fentiek alapján célunk alapvetően az első és a harmadik szabályozásának ill. alakulásának kérdése.

2. Mezőgazdasági beruházások gazdasági hatékonyságáról

A hatékonyság nem csupán gazdasági, hanem társadalmi vonatkozásban is gyakran használt kategória (pl. valamilyen intézkedés hatékonysága, beszélünk az oktatás hatékonyságáról is stb.) és mint ilyen, területenkén különböző formában

nyilvánul meg. Gazdaságpolitikánk alapvető célkitűzése — melyet pártunk X. kongresszusa is felsőfokon deklarált — a társadalmi (eleven és holt) munka hatékonyságának fokozása. Közgazdasági értelemben a munka hatékonyságáról beszélünk, amely különválasztható az eleven munka hatékonyságára (a munka termelékenységére) és a holtmunka hatékonyságára. A holtmunka hatékonysága tulajdonképpen a termelésben felhasznált eszközök produktívitasában nyilvánul meg, amely eszközök ráfordítások során keletkeznek, ill. használódnak el. A ráfordítások hatékonysága arra ad választ, hogy egységnyi (a mértékegység általában 1000 vagy 100 Ft) egyszeri, folyamatos vagy egyszeri és folyamatos ráfordítás milyen irányú és nagyságú, mennyiségben, minőségben, ill. pénzben kifejezett hozam, a kibocsátás-változást idéz elő. Az egyszeri ráfordítások a beruházási tevékenység során valósulnak meg az alapok pótlása, ill. bővítése révén. A beruházás nyomán a beruházási javak (építőanyagok, gépek, felszerelések, járművek) a gazdaság eszközállományába épülnek bele, annak szerves részévé válnak — produktívitasuk tehát eszközhatékonyságként jelenik meg. Mégis különbséget kell tennünk a beruházások hatékonysága és az eszközök hatékonysága között. Ugyanis a beruházások egy része nem növeli a gazdaság eszközállományát, csak pótolja a termelésből kiiktatott (kiselejtezett) mennyiségét. Másrészt az eszközállomány tartalmazza a korábbi években beruházott állóvagyonot. A beruházások tekintetében is alapvetően a bővítő beruházások hatékonysága a fontos, mert az egyszeri ráfordítások dinamikáját ezen keresztül mérjük és ezzel vetjük egybe a hozam, ill. kibocsátás növekedését.

A beruházások népgazdasági hatékonyságát a nemzeti jövedelem növekménye és a beruházási költség egybevetésével mérjük. Ez a mutató a $G_{ng} = \frac{\Delta J}{B}$, amelyek reciproka mutatja a beruházás megtérülési idejét is.

A népgazdaság érdeke a nemzeti jövedelem növelése, adott beruházási összeg esetén ez a ráfordítás minél nagyobb nemzeti jövedelem növekményt hozzon létre. A mutató alakulását nagyon sok ellentétes irányba ható tényezők befolyásolják, hiszen a népgazdaság különböző területein eltérő módon értékesül holt munka.

A mezőgazdasági beruházásaink hatékonyságának megítélésénél abból kell kiindulnunk, hogy a vizsgált tevékenységet sajátos körülmények között fejtik ki. Ebben a népgazdasági ágban a beruházások gazdasági megítélésénél főként a következő két szempontot kell figyelembe venni:

a) a mezőgazdaság biológiai-természeti jellegű tevékenységét, melyet Marx is kiemel: „A gazdasági újratermelési folyamat bármilyen legyen is sajátos társadalmi jellege, ezen a területen mindig egybefonódik egy természetes újratermelési folyamattal.”³

— a beruházások által előállított többletermék mennyiségét és minőségét nem csupán a beruházott eszközök produktívitasára befolyásolja;

— a termelés térbeni növelése alapvető akadályokba ütközik, mert a földmunka-tőke arány sokkal merevebb (mint pl. az iparban).

b) az előző sajátosságot és egyéb tényezőket szem előtt tartó sajátos irányítási rendszert, amely figyelembe veszi, hogy

— a mezőgazdaságilag hasznosítható földterület és a mezőgazdasági dolgozók száma csökken;

— a mezőgazdaságban felhasznált ipari eredetű termelőeszközök volumene ugrásszerűen emelkedik, az iparszerű termelési rendszerek térhódítása egyre széleskörűbb;

³ MARX: A Tőke 11. kötet (Szikra, Bpest, 1963., 365. old.)

— a mezőgazdasági termékkibocsátással szembeni hazai és világpiacon minőségi igények rohamosan nőnek, ami az intenzív ágazatok nagy összegű eszközbefektetést igénylő termelése felé mozdítja el a termelési szerkezetet.

A mezőgazdasági termelés eredményére jelentősen hatnak a természeti körülmények. Kedvező időjárás, kellő időben hullott csapadék, ill. kapott napfény nagyon előnyösen járul hozzá a gazdaság eredményéhez. Száj- és körömfájás, szárazság és más hátrányosan ható tényezők magas gazdálkodási színvonal esetén is súlyosan érinthetik egy-egy év szorgalmas munkájának gyümölcsét. Mivel a föld nagysága adott, bizonyos határon túl a további befektetések nem hoznak többlettermést, nem növelik az állattenyésztés alapját szolgáló takarmányok mennyiségét. A mezőgazdaság technikai színvonalának emelkedése — amely a felhasznált termelőeszközök mennyiségében, a korszerű technológiák alkalmazásában nyilvánul meg — csökkenti a természeti hatásoktól való függést, de nem szünteti meg azt.

Az elmondottak alapján a mezőgazdasági vállalat eredményét jelentősen befolyásolják a gazdálkodástól független tényezők is. Ugyanakkor döntő hatással van rá a mai beruházási rendszer, amely a népgazdasági elvárásokat közvetíti a gazdaságok felé.

Mindenekelőtt a vállalati beruházás-gazdaságossági mutató nem csupán az egysegnyi beruházás által létrehozott többletnyereségben jelentkezik, hanem a többlettermelési-értékben ugyanúgy. A beruházások gazdasági hatékonyságának alapmutatója az eredmény és a ráfordítások viszonyát ragadja meg: $G_h = \frac{E}{R}$. Az állami gazdaságok nyereségét „vállalati eredmény” címen fejezik ki a számvitelben, ez tulajdonképpen a mérleg szerinti adózatlan nyereséget jelenti. A gazdaságok így kimutatott összege azonban eltér az adott áron realizált nyereségtől. Az utóbbit növelik a különböző támogatások, ill. csökkentik az elvonások.

Másrészt a jelenlegi viszonyaink között a mezőgazdasági cikkek egy részénél számottevő hiány mutatkozik, nagyon sok esetben a beruházások támogatásával a szocialista állam elsődlegesen termelésnövelési célt kíván elérni. Az állami gazdaságok adatai is alátámasztják, hogy a mai beruházási magatartás egyik legfontosabb inspirálója a termelési lehetőségek bővítése, az anyagi javak előállításának növelése. Jóllehet az állami gazdaságok nyereségnövelésre való törekvése sokkal erősebb, mint a termelőszövetkezeteké. Megmutatkozik ez a beruházások elhatárolásánál is, a foglalkoztatás másképpen vetődik fel, mint a szövetkezeti szektorban. Tehát a hatékonyság nem csupán a 100 vagy 1000 Ft beruházásra jutó nyereség mutatójában tükröződik, hanem az egysegnyi beruházási összegre jutó termelési érték alakulásában is.

Állami gazdaságok adatai millió Ft-ban

Megnevezés	Év: 1968	1969	1970	1971	1972
Beruházás	2220	2875	3600	3900	3839
Bruttó termelési érték	14445	16786	18438	20243	21414
Vállalati eredmény	1453	2047	1415	1177	1285

Forrás: ÁGOK: (Állami Gazdaságok Országos Központja).

Ha a gazdaságok beruházási tevékenysége csak a vállalati eredménnyel lenne összefüggésben, annak alakulása mozgatná a beruházásokat (egyébként azonos körülmények között), a beruházási kedv 1971-től csökkent volna. A saját forrás nem az egyetlen alap, amelyből a beruházásokat finanszírozni lehet, másrészt a vállalati nyereség alakulását csak részben befolyásolja a beruházások hatékonysága. A vállalati eredmény egyenetlensége alapvetően a közgazdasági szabályozók módosítására (1970, 1971) vezethető vissza. Csak másodlagos szerepet játszik az 1969-es év kiugróan jó eredménye, ami döntően a természeti tényezők szerencsés alakulásának a következménye.

A hatékonyság alakulásáról megközelítően tájékoztat bennünket a 100 Ft beruházásra jutó termelési érték, ill. nyereség, de megítélhető valamelyest az 1969-es és az 1972-es év viszonylatában a kétféle gazdasági „eredmény”. 1969-re 100 Ft beruházás 105 Ft-tal növelte a termelési értéket, ill. 26,60 Ft-tal a nyereséget. 1972-re ezek az értékek 30,20 Ft és 2,70 Ft.*

A lekötött eszközértékre jutó ágazati termelési érték alakulása világosabb képet ad a hatékonyság alakulásáról, mivel adott ágazat érdekében történő ráfordításokhoz viszonyítjuk az általa elért produktumot. Ez a Békés és Csongrád megyében gazdálkodó állami gazdaságoknál (1971-ben 18) 1970-ben és 1971-ben az alábbiak szerint alakult (a két főágazatot, ezen belül az állattenyésztést — kiemelve):

1000 Ft lekötött eszközértékre jutó ágazati termelés

Megnevezés	Év: 1970	1971
Növénytermelés	509	595
Állattenyésztés	441	402
Szarvasmarhatenyésztés	335	315
Sertésenyésztés	629	550
Baromfitenyésztés	1056	829
Mind összesen:	474	509

Forrás: Békés—Csongrád megyei ÁG-ok Főosztályának számítási anyaga.

Az adatokból kitűnik, hogy a gazdaságok összességében csekély hatékonyságjavulás mutatkozott 1971-re, bár a korábban eszközölt beruházások alapján ennél nagyobb javulást várhattak volna. Az viszont mélyebb elemzést igényel, hogy éppen azok az ágazatok, ill. főágazat eredményessége romlott, amely érdekében a legnagyobb összegű anyagi áldozatokat hoztak a gazdaságok (ill. az állam): az állattenyésztés. Még kedvezőtlenebb a kép, ha a hazai és a világpiacon követelmények oldaláról nézzük az állattenyésztés eredményét. Különösen fontos a legjelentősebb állattenyésztési ágazat, a szarvasmarha tenyésztés helyzete, melynek kiemelt fontosságát mutatja, hogy a hazai állati eredetű fehérjefogyasztáshoz és a népgazdasági tőkés relációjú exporthoz való hozzájárulása 40%, ill. 15%!

* Megjegyezzük a további adatokról is, hogy folyóárasak és így a dinamikus összehasonlítás tendenciaként fogadható el. Változatlan árak nem állnak rendelkezésre, de ez nem rontja a tisztánlátást, mert az utóbbi időben törekvés mutatkozik a folyóárak nagyobb mértékű feltüntetésére, hiszen a gazdaságok ténylegesen ezen mutatják ki gazdálkodási adataikat.

3. Vállalati beruházási magatartás és hatékonyság

A vállalati gyakorlatban nem mindig úgy vetődik fel a kérdés, hogy melyik ágazat milyen résztevékenységének fejlesztése lenne gazdaságos, melyik beruházási változat a hatékonyabb? A kérdés inkább úgy kerül napirendre: milyen fejlesztésre lehet állami pénzt szerezni, melyik az a beruházás, amely a legnagyobb ártámogatást nyerhetné (és ez még a gazdaságossági számítás alapján „átgondoltnak” is tűnne). Ebben az esetben a gazdaság csupán olyan magatartást tanúsít, mint az egyes ágazati szervek, ahonnan ma is jelentős nyomás van az állami erőforrások megszerzésére. Ezt az erőszakos törekvést szemléletbeli torzulásnak nevezi Drecin József⁴, amely törekvés a „fejlesztési mindenáron” cselekvésben nyilvánul meg. Kétségtelenül él még a gazdaságok beruházási törekvése mögött a direkt irányítás ingyenes, kényelmes erőforrások iránti hajlama, és a vállalati belső mechanizmus sem teszi lehetővé a tartalékok maximális feltárását, kihasználását.

Mindenek előtt azonban a gazdaságok beruházásai még hosszú ideig csak jelentős állami támogatás mellett valósíthatók meg, ezt indokolja a mezőgazdaság állami támogatásának az árrendszer sajátosságain alapuló szükségessége is. Az állami gazdaságok által felhasznált központi erőforrások nagyságrendje és szerepe a népgazdaság pénzügyi-technikai folyamatait *csak* tovább bonyolítja. Hiszen döntési rendszerünkben már szinte általánossá vált a központi és a vállalati hatáskör feloldása, ha a döntés valódi jellegétől függetlenül a megvalósítás pénzügyi eszközeit vesszük figyelembe: természetessé vált, hogy központi döntéseket vállalati eszközökből finanszírozzunk és fordítva⁵.

Különösen nagy szükség van állami támogatásra az állattenyésztésben, hiszen mind a szarvasmarhatenyésztés, mind a sertésenyésztés igen jelentős eszközszükségletet kíván, és a nagy befektetést a hosszú, eredmény nélküli lekötési idő még kedvezőtlenebbé teszi — különösen a szarvasmarhatenyésztésben.

A szarvasmarhatenyésztésre fordított beruházások csökkenése jellemzi az utóbbi éveket. Az összes beruházásoknak 1970-ben 7,9%-át, 1971-ben 7,6%-át, 1972-ben pedig 3,9%-át fordították a gazdaságok az ágazat fejlesztésére. Ugyan-ezen időszakban a sertésenyésztésre fordított összegek emelkedtek, az ágazat részese az összes beruházásból 1970-ben 23,5%, 1971-ben 38,1%, 1972-ben 42,6% volt. A mai árárányok mellett — annak következtében — akkor is csökken a beruházási kedv a szarvasmarha ágazatban, ha annak minden létesítményére még jelentősebb állami támogatást folyósítanak. A gazdaságok nem látják világosan a perspektívát és számukra nem eléggé kedvező jövedelmezőség esetén nem vállalják azt a jelentős eszközlekkötést, amely csak 3—4 év múlva hoz eredményt. Az utóbbi években történt többszöri áremelés sem lendítette fel az ágazat eredményességét, csak kompenzálta valamelyest a költségek rohamos emelkedését.

Összességében tehát azt tapasztaljuk, hogy a beruházásokhoz való állami hozzájárulás nem elég, önmagában nem segíti elő megfelelő mértékben az egyes ágazatok fejlődését — a népgazdasági igények kielégítését. *A beruházások ártámogatása és a gazdaságoknak juttatott fejlesztési hozzájárulás nem ösztönzi a beruházási kedvet, ha a beruházás által elérhető vállalati eredmény az adott árviszonyok következtében — amit ront a hosszú megtérülési idő — erős visszahúzó tényező!*

⁴ DRECIN József: Beruházási egyensúly, irányítási és döntési mechanizmus. Társadalmi Szemle, 1971. június.

⁵ Huszár—Mendel: Im.

A Békés—Csongrád megyei állami gazdaságok adataiból kitűnik, hogy a szarvasmarhatenyésztés eredménye évről-évre romlik:

1969-ben 3,534 millió Ft
 1970-ben 12,241 millió Ft
 1971-ben 36,592 millió Ft
 1972-ben 61,241 millió Ft veszteséget könyvelt el.

A sertésenyésztés helyzete annyiban kedvezőbb, amennyiben az eszközkötés kisebb (ezen belül is kedvezőbb a forgóeszközök aránya, melyek nagy többsége a mezőgazdaságban közvetlenül hozzájárul a kibocsátáshoz) és biológiai sajátossága alapján az eszközök forgása gyorsabb, megtérülése rövidebb.

Megemlítendő az a szempont is, hogy a sertésenyésztés fejlesztésének megvalósítása előbb kezdődött, mint a szarvasmarhatenyésztésé, és a 60-as évek végén eszközölt nagy befektetések népgazdasági szinten lassan hozzák azokat az eredményeket, amelyeket az ágazattól elvárnak (ez mindenképpen kedvezőbb megítélést jelent a szarvasmarhatenyésztésnél is) ha ez vállalatilag még nem is tűnik ki.

A mezőgazdaság állami szektorában állattenyésztésünk helyzetét jól érzékel-
 tetik az alábbi, 1972. évi gazdálkodási adatok.

Főágazatok	Részeseadás	
	az összes árbevételből %	a nyereségből %
állattenyésztés	36,3	3,5
növénytermesztés	31,4	84,0

Forrás: ÁGOK 1972. évi értékelés.

A mai körülmények között a gazdaságok veszteségforrása az állattenyésztés. Miközben az állam és a gazdaságok nagy összegű beruházások eszközzésével fejlesztik a főágazatot és súlya egyre növekszik a gazdaságokban, ami az ártermelés növekedésében mutatkozik meg, az adott árak nyereségtartalma éppen ellenkező irányba ható faktor. Ez a mai beruházási rendszerünk egyik legfontosabb ellentmondása!

Az ÁGOK értékeléséből kitűnik, hogy 1972-ben

— csökkent a sertésenyésztés jövedelmezősége,

— nőtt a szarvasmarhatenyésztés vesztesége!

— javulás csak az évek óta igen nagy veszteséggel gazdálkodó juhászatban tapasztalható,

— elfogadható nyereségszint csak a halászatban van.

Az 1970. és 1971. évi szabályozómódosítások és az ipari termékek általános áremelkedése 1969-hez képes abszolút rontotta a gazdaságok eredményét. Ez a folyamat más oldalról azt jelenti, hogy az utóbbi évek nagy befektetéseitől elvárt hatékonyságjavulás egyáltalán nem ellensúlyozta a közgazdasági környezet változásából adódó hátrányokat, és elsősorban az állattenyésztésben nem. A népgazdasági szempontokon túl, vállalati szinten az állattenyésztés helyzetének ilyen kedvezőtlen alakulása komoly problémát jelent, hiszen az állattenyésztésnek stabilizátor szerepe van a gazdaságban — a természeti tényezők hatásával szemben biztos ágazat, ellentétben a növénytermeléssel. Azonban ezt a funkciót az elmondottak alapján aligha tölti be.

Vállalati szinten a beruházások pénzügyi-gazdasági megtervezése úgy tűnik elég körültekintően történik. Az alábbi beruházási dokumentáció egy 960 kocás sertésletelep létesítésére vonatkozik, annak tervezett eredményét mutatja be.

A költségelőirányzat pénzügyi forrásai 1000 Ft-ban

Források	A beruházási költség jellege				
	Építés	Belföldi gép	Egyéb	Összes	%
Ártámogatás	35 124	4 514	1 000	40 638	48,9
Fejlesztési alap	8 500	2 500	1 000	12 000	14,4
Hitel	26 625	3 703	—	30 328	36,7
Összesen	70 249	10 717	2 000	82 966	100,0
Jelleg szerinti megoszlás, %	84,5	13,1	2,4	100	

A beruházás gazdaságossági alátámasztása (rövidítve)

Halmazatlan termelési érték	46 569,978 Ft
— a területen előzőleg nyert halmazatlan termelési érték (2500 Ft/kh × 16 kh)	40 000 Ft
Korrigált évi halmazatlan érték	46 526 978 Ft
— korrigált anyagi jellegű költségek	33 384 000 Ft
Bruttó jövedelem	13 142 978 Ft
— Élőmunkaráfördítés	1 813 000 Ft
Nettó jövedelem	11 329 978 Ft
— tiszta jövedelmet terhelő költségek (5%-os kamat közteljesítés)	481 000 Ft
A beruházással elérhető üzemi tiszta jövedelem	10 848 978 Ft

Forrás: Békés—Csongrád megyei ÁG-ok Főosztálya (Derekegyházi ÁG. beruházás adatai, 1971.)

A megvalósuló beruházás minden 100 Ft-ja 16 Ft-tal növeli a nemzeti jövedelmet ill. 13 Ft-tal a népgazdaság tiszta jövedelmét (megtérülési ideje 7,7 év). Vállalati szinten 100 Ft beruházási költség 25,6 Ft nyereséget termel, így a nyereségből való megtérülés 4 év. A kiszámított három hatékonysági mutató (két népgazdasági szintű, egy vállalati szintű) jelzi az adott beruházás népgazdasági, ill. vállalati megtérülését.*

Egyedi voltában is rávilágít néhány fontosabb általánosítható szempontra:

1. a forrás oldalról igen alacsony a saját eszközök aránya (14,4%), ugyanakkor jelentős állami támogatást köt le (48,9%), a kivitelezési költségek felét.

Támogatás nélkül megvalósíthatatlan.

A beruházások forrás szerinti összetétele mutatja, hogy számottevő a hitel súlya (36,7%).

* Időközben megvalósult, de az üzemelés rövidege miatt értékelni még nem lehet.

*A főosztály alá tartozó állami gazdaságok beruházásainak
forrás szerinti megoszlása:*

Források	Év: 1970	1971
saját eszköz	34 %	34,8 %
ártámogatás	41 %	36,0 %
hitel	19 %	24,0 %

A hitel szerepének növekedését tapasztalhatjuk országos állami gazdasági szinten is. Aránya az erőforrásokon belül egyre növekszik: 1968-ban 4,5%, 1969-ben 8,1%, 1972-ben 34,3% volt — miközben a saját források részaránya állandóan csökkent: az 1968-as 68,5%, ill. a 69-es 59,5%-ról 1972-re 43,4%-ra! Ez a tendencia nagyban jelzi a gazdaságok helyzetét, fejlesztési lehetőségeit és miközben növekszik a gazdaságoknak a bankkal szembeni tartozása (1971. év végén a főosztály alá tartozó gazdaságoknak 200 millió Ft beruházási és 154 millió Ft forgóalap hiteltartozásuk volt) az általános forráshiány — és az épületberuházások nagy súlya — miatt erős az igény a közleplejárátú gépbszerzési hitelek iránt.

2a Fenti beruházás túlnyomó része épületek létesítésére szolgál. Bár országos, ill. főosztályi szinten a beruházások kisebb arányát fordítják épületekre, építményekre, mégis, a közvetlenül termelést szolgáló, ill. termelékenységet növelő gépi beruházások aránya alacsony. Nehéz lenne megmondani, hogy az építkezések kivitelezési igény szintje mennyiben járul hozzá az épületberuházások költségeinek növekedéséhez. Népgazdaságilag érezhető — az ország gazdasági lehetőségeit kellően figyelembe nem vevő — olyan szemlélet, amely túlzott követelményeket támaszt nemcsak az épület, hanem a gépi beruházások formai és műszaki színvonalával szemben. Pedig *a műszaki fejlesztés nem öncél, éppen ezért mindig alá kell rendelni a gazdasági hatékonyságnak*, ellenkező esetben minden eredmény nélkül pazarolunk. Ugyanakkor rá kell mutatnunk a józan gazdasági megfontolásra, amely szem előtt tartja az eszközkötés távlati eredményét, hiszen pl. a szakosított telepeink nagyon hosszú ideig szolgálják a gazdaság célját és kivitelezésük elhamarkodásával „összezsapott” munkával a gazdálkodás elemi szabályai ellen vétünk. *Kellő tervezés nélkül a mai beruházások szerkezete és műszaki megoldása ugyanolyan gátló tényezője lesz a jövőbeni beruházásoknak, mint a régebbi beruházások a maiaknak* (több gazdaságban akadályt jelentenek a régi, korszerűtlen majorok).

2b Itt mutatunk rá egy elméletileg és gyakorlatilag is fontos kérdésre, amely a beruházások hatékonyságának megítélésénél fontos szerepet játszik. Nevezetesen a gazdálkodás előzőekben említett második mozzanata, a termelés összekötő kapocs a beruházás és annak eredménye között, ezért szerepéről nem szabad elfeledkezni. Azért, mert a termelési folyamatban az eszközök felhasználása, kihasználása történik. A gazdaságok — és gyakran a szakirodalom is — a hatékonyság és a kihasználás fogalma közé egyenlőségjelet tesznek, holott a hatékonyság bármennyire is függvénye a termelőeszközök ésszerű kihasználásának — nem azonos kategória vele. A ki-

* A téma kidolgozása során a gazdasági élet mindhárom szintjét szem előtt tartom az állami szektor vonatkozásában. A szektorszintű folyamatokat az ÁGOK adatai alapján, a DK-Alföldi gazdaságok és az említett gazdaság helyzetét a Békés—Csongrád megyei Állami Gazdaságok Főosztályának adatai segítségével tanulmányoztam. Úgy gondolom valamennyire sikerül képet adni a makro-, mezo- és mikroszint összefüggéséről. Az egyes megállapítások nagyjában érvényesek a mezőgazdaság egészére (a termelőszövetkezetekre is).

használás olyan céltudatos — magasfokú szervezést kívánó tevékenységként határozható meg, amely a termelés tárgyi feltételeit maximálisan működteti, figyelembe véve azok műszaki teljesítményhatárát és a termelés személyi tényezőjét — a dolgozó embert. A kihasználás a termelőeszközök felhasználásával a kibocsátás növelését célozza, a munkával való takarékoság, a költségek csökkentése útján.

Tehát látható a kihasználás javulásának kapcsolata a hatékonysággal: minél ésszerűbb, jobb a termelőeszközök kihasználása az eredmény növelése érdekében, annál kedvezőbb a hatékonysági mutatók alakulása. Viszont a kihasználás optimumot megközelítő mértéke ökonómiailag elvárt tényező. *Ha a gazdasági gyakorlatban az a beruházási változat lenne hatékonyabb, amelyik jobb kihasználással lenne üzemeltetve, akkor üres fikciókra építenénk a fejlesztési elgondolásainkat.* A kihasználás — mint célszerű cselekvési forma, tevékenység — csak egy (és nem is a legfontosabb) tényezője, feltétele a hatékonyságnak, amely relatív tartalmú, számszerű formában kifejezhető mutató.

Mindezek ellenére nem véletlen az a vállalati nézőpont, amely a két kategóriát azonosítja.

— a kellően át nem gondolt beruházások egy része kihasználatlan és a gazdaságok tudatában vannak annak, hogy az eredménynövelés egyik tartalékeszköze ezen kapacitások kihasználása,

— rámutattunk arra a szemléletre, amely a fejlesztésben, a kapacitások bővítésében látja a termelésnövelés egyetlen útját és eközben elsiklik a több tízmillió értékű eszközök rendeltetésszerű kihasználása felett. Az irányító hatóság viszont számonkéri a termelési eredményt és azt, hogy hogyan gazdálkodtak a rendelkezésre álló termelési lehetőségekkel (ill. a folyósított állami pénzzel),

— a legényesebb szempont mégis a gazdaságoknak az a józan törekvése, hogy a jelenlegi közgazdasági környezetben az eszközök produktivitását csak a kihasználás javításával tudják növelni. Különösen az állattenyésztési beruházások esetén állapítható meg olyan káros szemlélet, hogy a beruházás „addig tart”, amíg termelni nem kezd. Ezután az üzembehelyezett beruházás folyamatos ráfordításai körül forog minden és ezzel úgy tűnik, feledésbe merült a beruházás esetenként óriási értékű tétele. A gazdasági vezetőket már nem érdekli a hitelkérelemben feltüntetett gazdaságossági számítás — amelyekkel bizonyították a bank felé a hatékonyságot — és sok esetben okkal elő sem keresik azokat. *Nagyon sok beruházásnál a termelés során derül ki, hogy egyáltalán nem biztosítható olyan mértékű termelési érték vagy nyereség, amelyet a megelőző számvetés kimutatott. A valóságban tehát egy olyan ellentmondásról van szó, hogy különösen azon beruházásaink zöme, amelyekre ártámogatás kapható és ily módon megvalósításuk könnyebb, vállalatilag is preferált — az üzemeltetés során a mai költség- és árviszonyok következtében már nem gazdaságos, nem hatékony!!!*

A mai beruházási rendszer tehát maga szüli a beruházási feszültséget és elegendő okot ad a beruházások nem kellő kihasználására.

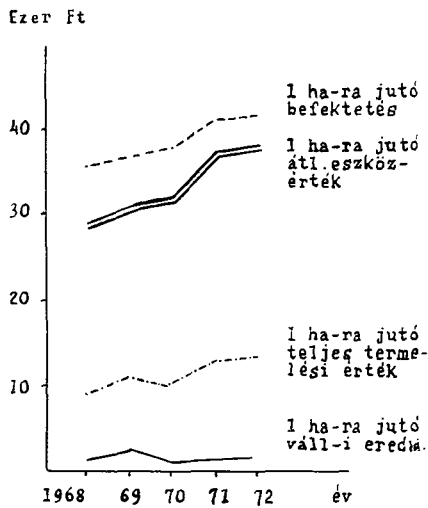
3. A közgazdasági környezet egyre nagyobb feladatok elé állítja a gazdaságokat. Ma már alapvető követelmény a termelőkapacitások maximális kihasználása és nem elég magas színvonalú termelési eredményt elérni. Vállalati szinten is szükség van távlati fejlesztési tervre, amely részben előre programozott költséggazdálkodáson* alapszik.

* A költségek várható alakulására több prognózis készült (a fontosabb húsfélék várható költségjövődelem alakulása a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban 1971—1975) címmel készített a MÉM Statisztikai és Gazdaságelemző Központ munkacsoportja, ám bármennyire is hasznosak ezek, a gazdaságok csak mértékkel tarthatják magukat az egyes számításokhoz. (Minden gazdaság sajátos ráfordítási struktúrát jelent, a számítások pedig országos átlag alapján készültek és irányt fejeznek ki).

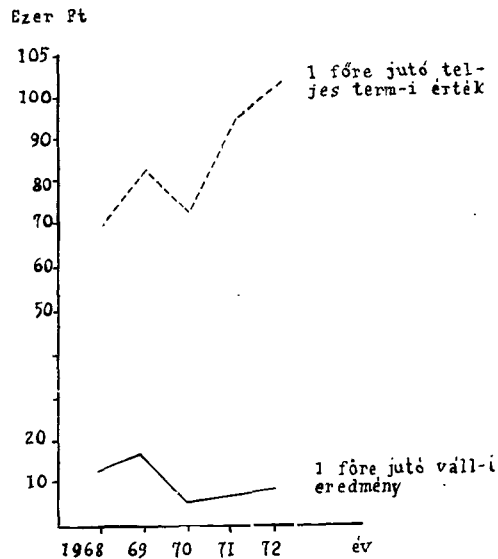
A beruházások ésszerű megválasztásával olyan termelési szerkezetet kell kialakítani, amely a legnagyobb nyereséget biztosítja, rugalmasan alkalmazkodik a piaci igényekhez. Az állami gazdaságok képesek is rugalmasan követni a változó piaci igényeket, a közgazdasági szabályozók irányvonalát, azonban ez a rugalmasság a fogyasztói igények kielégítése szempontjából nem feltétlenül előnyös. Az állami gazdaságokban munkavállalók dolgoznak — a foglalkoztatás nem úgy merül fel, mint a tsz-ekben — a létszám lassú csökkenése ma sem állt meg, ennek következtében a reform utáni első három évben jelentősen csökkentették a sok élőmunkát igénylő termékek termelését. Ezzel nagyban hozzájárultak a zöltség-gyümölcs problémák fokozódásához.** Kétségtelenül a nagyobb gazdálkodási gyakorlat (a jobb szakemberellátottság stb.) következtében reagáltak gyorsabban az állattenyésztési ágazatok igen alacsony jövedelmezőségére is. Az említett példában szereplő beruházás tervezett hatékonysága népgazdaságilag alacsony, vállalatilag csak azért elfogadható, mert az ártámogatás összegét nem tekintjük „ráfordításnak”.

Azonban az évi 4—7%-os költségnövekedés következtében — amely az utolsó négy év átlagának alapján valószínűsíthető — termékkibocsátása aligha mondható gazdaságosnak. A felvásárlási ár és a várható költségalakulás következtében a termékegységre jutó (fajlagos) nyereség csökken, azaz csökken a jövedelmezőség. Vállalati síkon a beruházások hatékonysága jövedelmezőségként jelentkezik, tehát a gazdaságokban nem úgy vetődik fel a kérdés, hogy: érdemes-e beruházni, hanem kifizetődik-e valamely termék termelése?!

1. sz. ábra

2. sz. ábra

A Békés és Csongrád megyei állami gazdaságok eredményeit az alábbi grafikonok mutatják a gazdasági reformot követő években. Az 1. számú ábrán látható az egy ha-ra jutó összes átlagos eszközérték, ill. befektetések alakulása. A befektetésnek

* Jóllehet az állami gazdaságok az ország földterületének 10,7%-án gazdálkodnak, a mezőgazdasági termékek felvásárlásához 20%-kal járulnak hozzá.

a mezőgazdaságban sajátos tartalma van*, mutatja az összes anyagi jellegű termelési tényező alakulását. Mindkét jellemző görbe emelkedő tendenciát mutat, csupán a 70-es év jelent kisebb megtorpanást. Bár a termelési érték 1970-ben visszaesik, növekedési üteme gyorsabb, mint az eszközöké. Ez azt jelenti, hogy az egységnyi eszközértékre jutó termelési érték emelkedett 1968-hoz viszonyítva, ami igen pozitív eredmény. Miközben az egy ha-ra jutó összes átlagos eszközérték 1968-ról 1972-re 27 300 Ft-ról 36 500 Ft-ra emelkedett, a termelési érték 8 900 Ft-ról 12 700 Ft-ra nőtt. Az egy ha-ra jutó vállalati eredmény 1968-hoz képest is csökkent 1972-re és mint már jeleztük, a mai rendszerben nem is fejezi ki az eszközök hatékonyságának alakulását**. A 2. számú ábra a munka termelékenységét és az egy főre jutó nyereséget mutatja. Mint látható, a munka termelékenysége növekedése 1970-ben visszaesik (a befektetések és az eszközöké nem), de ezután meredeken ível felfelé és 1972-ben elérte az egy fő átlagos munkavállalóra jutó 102 000 Ft-os értéket. 1970 óta tartó időszakban jól megfigyelhető a két görbe alakulása közötti differencia növekedése, amely aláhúzza az előzőekben kifejtetteket, hogy ti. nő az egy főre jutó holtmunka felhasználás és csökken a termelési érték nyereség tartalma. *A vállalati eredmény vázolt alakulása igen kedvezőtlenül befolyásolja a vállalati önállóságot, a jövőbeni felhalmozóképességet.*

Az eddigi gondolatokat még néhány gyakorlati szemponttal egészítenénk ki. Nevezetesen a hatékonyság mérésének vállalati szintű problémáit fokozza az a tény, hogy

— az állóeszközök bruttó értéke nem követi a beruházási árszint változásait,
— másrészt az állóeszközök hatékonyságát általában a 100, ill. 1000 F-tra jutó termelési értékkel fejezzük ki, és ebben az eszközértékben nem szerepelnek a „0”-ra írt eszközök — ugyanakkor a termelésben részt vesznek.

Az utóbbi probléma kapcsán úgy gondolhatnánk, hogy a jelzett hatékonysági mutatók mögött tehát még gyengébb gazdálkodási tartalom rejlik, azonban a valóságban nem ez a helyzet. Mivel a kifejtettek alapján a vállalati beruházások hatékonysága a jövedelmezőségben oldódik fel, ezért az eszközök produktivitását nagyban befolyásolják ezen eszközök üzemeltetési költségei. Az üzemeltetési költségek pedig a legtöbb gazdaságban emelkednek.

4. A beruházások megvalósulásával kapcsolatos kérdések

1. Az említett körülmények következtében az állami gazdaságok saját erőből nem tudják megvalósítani azokat a beruházásokat, amelyek biztosítanák a szektor optimális mértékű műszaki-technikai fejlődését. Sok esetben nem történik meg az elavult épületek cseréje, ennek következtében igen magas a régi állatférőhelyek fenntartási költsége. Olyan költségről van szó, amelyekkel csak foltozgatjuk a leromlott állagú eszközöket.

2. A szükségszerűen magas épületberuházások miatt több gazdaságban a szoros értelmében nem marad elegendő fedezet a gépi beruházások megvalósítására, ezért a gazdaságok egyre inkább óvakodnak a selejtezésektől, melyeknek elmaradása kedvezőtlenül hat a gépek üzemeltetési költségeire (különösen a kombájnok javítási költsége emelkedik a főosztályhoz tartozó gazdaságokban). A mezőgazdasági gépek beszerzési problémáira mutat rá az a helyzet, hogy igen sokféle típusú gépet

* ar. K. 600 Ft-os szorzata + termelő állóeszközök nettó értéke + készletek átlagos értéke.

** Éspedig nem azért, mert egyértelműen csökken

használnak a gazdaságok, ami megnehezíti az alkatrészek cserélését, szakszerű javítását. Van olyan gazdaság, ahol a traktorállomány 13! típusból áll. Mezőgazdasági termelésünk ipari háttere rengeteg strukturális problémával küzd, különösen áll ez a gépiparra, amely még 50%-ig sem tudja a mezőgazdaság ilyen irányú igényeit kielégíteni (minőség-cserélhetőség, ár és idő-ütemezés problémáról nem is szólva). A mezőgazdaság ipar felé való nyitottsága, a gépipar (és az ellátó vállalatok) monopolhelyezete ezt a körülményt tovább nehezíti.

3. A még ki nem próbált technológiát igénylő beruházásoknál különösen kiéleződik a népgazdasági szinten fontos kockázatvállalás kérdése. Nem lehet eléggé hangsúlyozni azt a tarthatatlan helyzetet, amelyben a tervezők és a kivitelezők egyre nagyobb összegek mellett sem hajlandók vállalni a kockázat minimumát (miközben durva alábecslési hibákat vétenek, ill. esetenként elfogadhatalan létesítményeket hagynak maguk mögött). Gyakran akadályozzák ezzel a beruházás termelésbe lépését és további kiadásokat hárítanak a beruházókra!

Szakosított telepeink esetén egyértelműbben kellett volna koordinálni az említett szervek és a beruházók közötti gazdasági felelősséget, kockázatot. A beruházó és a kivitelező kapcsolatát tartóssá kell tenni mindaddig, amíg a kezdeti üzemelési problémákon túl leszünk.

4. Szakosított telepeink hatékony működtetése igen magas követelményeket rótt a gazdaságokra állategészségügyi, technológiai téren egyaránt. Több gazdaság igen nehezen tudta a fertőzésmentes fajtaállományt biztosítani. A nem kielégítő légcseré és a — padozat miatti — végtagi megbetegedések következtében hátrányosan alakul a takarmányértékesítés és a fajlagos hozam.

5. A jelentős összeget igénylő szakosított telepberuházásaink a mezőgazdasági termelés műszaki-technikai fejlődését segítik elő. A gépesítés magas színvonala megkönnyíti az egyes munkák elvégzését. A korszerű környezet biztosítja a kulturáltabb munkavégzést, ugyanakkor csökkenti a munkaerőszükségletet és így a gazdaságok munkaerőgondjait is. A gazdaságok vezetői gyakran hivatkoznak arra, hogy a hagyományos állattartási viszonyok közepette nehéz munkaerőt biztosítani. Ugyanakkor a szakosított telepek munkaerőigénye szakképzettség tekintetében magasabb, mint a hagyományos tartásnál és a megfelelő szakképesítésű mezőgazdasági dolgozóban hiány van. Valószínű, hogy a gazdaságok a munkaerő szempontjából sem számoltak olyan követelménnyel, amivel az új beruházások felléptek. Részint ez is oka a beüzemelési idő meghosszabbodásának (több mint 3 év), amely az eredménytelen eszközleköltésben jelentkezett.

6. Végül és nem utolsó sorban a beruházási javak piacán tapasztalható feszültség, amely az ellátási zavarok időnkénti felerősödésében mutatkozik meg, egyik legfontosabb tényezője az elhúzódoó beruházásoknak.

Következtetések és a megoldás lehetséges útjai

Beruházási támogatási rendszerünk több korrekcióra szorul. Egyik oldalon a socialista állam számottevő áldozatot vállal a mezőgazdaság érdekében, miközben a gazdaságok súlyosnak tartják az elvonás mértékét és egyre nehezebben igazodnak el a szabályozók bonyolult viszonyai között. A központi gazdaságirányítás elvárja a gazdaságoktól a távlatokban való gondolkodást és döntést, a perspektivikus szemléletet, ugyanakkor olyan közzgazdasági környezetet teremt, amely hátrányosan hat a gazdálkodás biztonságára és a szabályozók gyakori módosításával éppen a „napról napra” tevékenységre készítet. Ezen a ponton joggal vethető fel,

hogy gazdaságirányításunk (és a közvélemény) nem türelmetlen-e konkrétan az állattenyésztés fejlődésével szemben?

1. A beruházások ártámogatása a bekerülési érték %-ára vonatkozik. A bekerülési érték normatívák alapján határozható meg, azonban e normatívák mielőbbi felülvizsgálatára lenne szükség, mert jelentősen elszakadtak a tényleges ráfordításoktól. Az 1 tehénférőhelyre megállapított normatíva 42 000 Ft költséggel számol, holott a tényleges ráfordítások szerint 62—66 000 Ft-ba kerül.

2. Jelenlegi támogatási rendszerünk nagyon ésszerűen preferálja a közös vállalkozásban megvalósított beruházásokat. Ennek ökonómiai helyességét nem lehet vitatni, mert éppen egy-egy gazdaság elégtelen felhalmozóképeségét kívánja az erőforrások koncentráálásával növelni. Ezzel alapot igyekszik biztosítani nemcsak az objektum létesítéséhez, hanem annak jobb kihasználásához is. Ugyanakkor ez a konstrukció még inkább fokozhatja a beruházások jelenlegi rendszerének egyik ellentmondását, a felelősség kellő hiányát. Nyilvánvaló a beruházások egy részénél nem lehet egyenlő befektetést elvárni ezzel azonos mértékű áldozatvállalást és így a döntési felelősség kollektív szintre homályosul (akárcsak központi szinten).

3. A mai rendszer nemcsak pénzügytechnikailag, hanem hatékonyságmegítélés szempontjából is rendkívül bonyolult. Támogatást nyújtunk az egyszerű ráfordításokhoz, hozzájárulunk a folyamatos ráfordítások olcsóbbításához, és hogy vállalati szinten elégséges jövedelmezőséget biztosítsunk — bizonyos időközönként fel-emeljük a végtermék felvásárlási árát. Hogy csökkentsük a sajtóterő-problémákat, eredménykiegészítő támogatásokat nyújtunk.

4. 1972 végétől emelkedett a fehérje-, keveréktakarmányok és a takarmánykoncentrátumok ára. A fehérje-takarmányok árszínvonala mintegy 7—10%-kal növekedett. A takarmányárak emelkedése növeli a takarmányozási költségeket, ezért 1973-ban felemelték a sertés és a baromfi felvásárlási árát.

A szarvasmarhatenyésztés különleges fontosságára való tekintettel egyedi elbírálásban részesül. 1973-tól állami támogatást kapnak a gazdaságok a többlet-tehén-létszám után, 3000 Ft üzemviteli támogatásban részesülnek minden élveszületett borjú után. 1973. január 1-től a tej literenként átalagosan 1,30 Ft-tal, a vágómarha 5,70 Ft-tal magasabb felvásárlási áron kerül ki a gazdaságokból. Megváltozik a beruházások állami támogatása is

- a támogatás kiterjed a meglévő telepek korszerűsítésére is
- az új férőhelyek és a szakosított telepek létesítéséhez fix összegű támogatást nyújt az állam.

A szarvasmarhatenyésztés beruházásainál előreláthatóan nagyobb gonddal járnak el a gazdaságok. Várhatóan javul a meglévő telepek kihasználása, kissé visszaszorul az új létesítmények számának gyarapodása. A fix összegű támogatás jobban fog ösztönözni az olcsóbb megoldásokra, előnyösen hat a vállalati takarékosagra.

A problémakomplexum megoldását két oldalról lehetne megközelíteni.

I. A felhalmozási erőforrások nagysága oldaláról azt kellene megvizsgálni, hogy a népgazdaság jelenlegi helyzetében megvalósítható-e a mezőgazdaság gyors ütemű technikai-technológiai fejlesztése. Tehát lehetne-e a mainál jóval nagyobb mértékben koncentrálni az ágazatra (avagy vigyük tovább a mostani fejlesztési ütemet).

Az ország gazdasági fejlődése ilyen értelemben kritikus szakaszban van.

A magyar szocialista ipar műszaki megalapozása után ezen ágazatunk is csak intenzív módon fejleszthető, amely a termelés anyagi ráfordításainak nagyarányú növelésével oldható meg. Nemcsak az állami gazdaságokban, hanem a termelőszövetkezetekben is a jelenlegi időszakban van a legnagyobb szükség a műszaki

fejlesztésre (minőségileg magasabb színvonalon, mint a második, ill. harmadik 5 éves tervben). Tehát gyakorlatilag mindkét népgazdasági ágban egyidőben jelentkeznek a nagyarányú fejlesztési szükségletek. A két ágazat fejlődése kölcsönösen feltételeznék egymást, alapot adhatna a másik ágazat lehetőségeinek kihasználására, azonban mindkét ágazat *elsősorban igényt táplál* a másikkal szemben, és ez csak komoly ráfordítások eszközzésével lenne megoldható*.

A mezőgazdaságban is egyre szükségszerűbben merül fel a termelési tényezők optimális aránya — a föld, létszám és a termelőeszközök olyan kombinációja — amely alapján a termékegység költsége minimális és az egységnyi eszközértékre jutó vállalati nyereség maximális. Ily módon a beruházások megtérülése rövidebb, a gazdálkodási feltételek előnyösebbek. De olyan beruházási rendszer kialakításának, ami ezeket biztosítja — a mai körülmények között semmi valós magva nincs. Úgy gondolom, hogy a mezőgazdasági termelés felé jelentkező hazai és világszertei fogyasztói igények sokkal erősebb faktor a fenténél. Olyan beruházási rendszer viszont, amelyben a gazdaságokat jobban érdekeltté lehetne tenni az egyszeri ráfordításokban — nem illúzió, egyben égető szükségzerűség. Mai viszonyaink között ez a beruházási rendszer egyes ellentmondásainak feloldásában jelentkezhetne, nevezetesen az egyik legfontosabb — a gazdasági felelősség növelésében. Célravezető lenne olyan érdekelttség megteremtése, ami az egységnyi eszközértékre jutó fejlesztési alap maximalizálásában valósulna meg. Ez elősegítené a saját forrás bővülését, a vállalati önállóság növekedését, a befektetésekkel való fegyelmezettebb gazdálkodást.

II. Általában a mezőgazdaságnak nyújtott támogatások oldaláról (amely támogatások szerepét nagyon differenciáltan, igen ellentétesen ítélik meg) régi, ma is felszínen levő kérdés — a támogatások „árasítása”. Nem lenne-e hatékonyabb felemelni a mezőgazdasági termékek árát, megszüntetve a megszámlálhatatlan csatornán keresztül folyósított támogatást? Konkrétan a mezőgazdasági termékek áremelése lenne a legkézenfekvőbb megoldás a gazdaságok számára. Ha ez az áremelés biztosítaná az egyszeri és folyamatos ráfordítások visszatérülését és egy normálhasznot, akkor a gazdaságok hosszabb távon is világosan látnák a termelés eredményét és tartalmát kapna a beruházások hatékonysága. Nagyobb értelme lenne az egyszeri ráfordítások összegének, nem számíthatnának a gazdaságok a támogatások különböző formáira (amelyek vállalati szinten teljesen összekuszálják a hatékonyság egyes faktorait).

Azonban a megoldás ilyen formája népgazdasági szinten pontosan előre nem látható, bonyolult módon tovagyrúzó áremelkedést indítana el. A különböző strukturális problémákon túl, döntően kihatna életszínvonal-politikánkra.

Talán járhatóbb út lenne a másik változat.

Segítené a gazdasági tisztánlátást, ha a *támogatásokat egy összegben adnánk és feltétlenül az első mozzanathoz, a beruházásokhoz*. Ennek több előnye is lenne:

— a gazdaságok a beruházások megvalósítása és üzemeltetése során nem „bizakodhatnának” a további állami segítségben, a gazdálkodási fegyelmet, a munkaszervezés színvonalát nagyban emelné,

— jobban segítené a beruházások megvalósítását, hiszen tartósan forrásprobléma van,

— *világosabbá tenné a ráfordítás és az eredmény viszonyát*, ti. az esetenkénti felvásárlási áremelés kedvezőbb hatékonyságúnak tünteti fel a befektetéseket, mint amilyenek azok a valóságban. Egészen pontosan, amennyiben az eredmény-

* Több javaslat hangzott el egy jelentős kapacitású — élelmiszergazdaságot és az ipar mezőgazdaságot ellátó ágazatait összefogó — nagy ágazati komplexum erőteljes fejlesztésére, ám majdnem annyi érvet lehetne felhozni az ipar többi ágazatainak kiemelt ütemű dinamikus fejlesztése mellett.

javulás külső tényezőből adódik, nem tekinthető a befektetések hatékonyságjavulásának, mert ténylegesen nem nőtt a társadalom anyagi gazdagsága, ill. nem csökkent annak megtermelési költsége.

EINIGE FRAGEN DER WIRKSAMKEIT DER INVESTITIONEN IN DEN STAATLICHEN LANDWIRTSCHAFTEN

Von

István Vékás

Verfasser untersucht die Wirksamkeit der Investitionen im staatlichen Sektor der Landwirtschaft und führt in Verbindung damit auch die Beweggründe des Verhaltens der landwirtschaftlichen Betriebe auf diesem Gebiet vor Augen. Die Gestaltung der Wirksamkeit ist besonders im Rahmen der Viehzucht problematisch und auch die Richtlinien der ökonomischen Regelungen sind nicht zur Besserung dieser Situation geeignet. Die dargelegten Vorschläge (des Verfassers?) zur Lösung des Problems werden hoffentlich auch zu einer Verfeinerung des Investitions-Systems beitragen.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОПЕРАТИВНОСТИ КАПИТАЛОВЛОЖЕНИЯ В СОВХОЗАХ

Векаш Иштван

Автор в своей работе изучает формирование оперативности инвестиции в государственном секторе сельского хозяйства. Одновременно он указывает и на импульсы капиталовложения совхозов.

Формирование оперативности, особенно в животноводстве проблематично и даже направление экономического регулирования не облегчает улучшение этого положения.

Предложения автора о решении вопроса очевидно будут содействовать уточнению системы инвестиции.